

HELENA KONTTISEN JALANJÄLJET

Hurmoksellinen herättäjä

Uukuniemen herätyksen alku liittyy hurmokselliseen herätykseen Jaakkimassa ja sen lähipitäjissä 1900-luvun alussa. Herätyksen keskeinen vaikuttaja Helena Konttinen os. Eronen (1871–1916), oli syntynyt Uukuniemellä. Hän oli viimeisiä suuria hahmoja siinä pitkässä naisekstaatikkojen ketjussa, jonka alkupää oli 1700-luvulla Länsi-Suomen rukoilevaisuuden alkuvaiheissa.

Helena Erosen lapsuutta värittivät jatkuva puute, köyhyys ja epävarmuus tulevasta. Sairastellut isä Tahvo Eronen ei kyennyt puolisonsa Marian (os. Hannonen) kanssa huolehtimaan perheestä. Perhe eli useita vuosia Uukuniemen kunnan köyhäinavun varassa, mutta he eivät päätyneet köyhyyden alimmalle asteelle kiertämään ruodulle talosta taloon. Kunnanköyhälle Helena Eroselle köyhyys merkitsi eroa perheestä ja palvelustytön osaa eri taloissa 8-vuotiaasta aina naimisiinmenoon saakka. Palvelustytön kokema mielivaltainen kohtelu vahvisti Helena Erosen ankaraa syyllisyudentuntoa. Hän oli ahdistunut sekä omasta että muiden pelastuksesta ja oli taipuvainen ekstaattisiin näkyihin jo ennen astumistaan hurmokselliseksi herättäjäksi.

Helena Eronen avioitui pientilallisen pojan Matti Konttisen kanssa vuonna 1891. Nuoripari huolehti appivanhemmistaan ja heidän nuoremmista lapsistaan suuren köyhyyden keskellä. Kaiken kukkuraksi he menettivät talonsa ja joutuivat hakemaan asuinpaikkaa useaan otteeseen. Vaikka Helena Konttisen taloudellinen ja sosiaalinen asema koheni myöhemmin, hän oli köyhä kuollessaan. Perukirja paljastaa, että hänen viisilapsisen perheensä navetassa ammui muun muassa neljä lehmää varallisuuden mittana, mutta hänen henkilökohtainen omaisuutensa 11 828 mk (27 802 €) oli vain vähän yli 400 mk (940 €) suurempi kuin velkojien saatavat. Jostain tuntemattomasta syystä hän oli velkaa erityisesti läheisille tukijoilleen, viipurilaiselle leipuri Felix Lundille peräti 9 000 mk (21 155 €). Perheeseen oli hankittu virsien säestämiseen sosiaalista nousua kuvaava urkuharmooni, mutta sekin velaksi.¹

Helena Konttisen hengellinen ahdistus purkautui voimakkaina ekstaattisina näkyinä poliittis-yhteiskunnallisten levottomuuksien vuonna 1905. Venäjän tappio sodassa Japania vastaan 1904–1905 johti koko Venäjän keisarikunnan sekasortoiseen tilaan. Suomeen kohdistunut voimakas venäläistämispoliittikka, ensimmäinen sortokausi (1899–1904), päättyi suurlakkoon loka-marraskuussa. Yhteiskunnallisen myllerryksen keskellä noussut sosialismi, lisääntynyt kirkkokritiikki ja kirkon ja valtion erovaatimukset herkistivät ihmisten mieltä myös Suomen suuriruhtinaskunnan itäisessä kolkassa lähellä Pietaria. Viipuri oli yksi lakkoliikkeen keskuksista. Helena Konttisen näyt alkoivat vähän ennen suurlakkoa heinäkuussa Jaakkimassa. Ajalle tunnusomaista oli, että useita unissasaarnaajia oli liikkeellä. Näkyjen näkijöille oli tilausta, sillä kansallinen tulevaisuus näytti epävarmalta. Helena Konttinen nousi lähialueensa vaikutusvaltaisimmaksi. Hänen vastauksensa ihmisten tapainturmelukseen ja hengelliseen hätään oli ajan sisälähetystyölle tunnusomainen: yhteiskunnan ja yksilön uudistuminen lähtee liikkeelle ihmisten hengellisestä heräämisestä. Helena Konttinen vaati hurmoksellisissa parannussaarnoissaan ehdotonta mielenmuutosta, jotta kuulija välttäisi kadotuksen.

Kylästä kylään kiertävä naissaarnaaja herätti suurta huomiota ja jakoi mieltä Jaakkimassa ja pian laajemminkin. Osa sekä kirkollisista että maallisista vallanpitäjistä vieroksui kiertävän naissaarnaajan toimintaa, koska sen pelättiin hajottavan muutenkin herkkää yhteiskuntarauhaa ja kansan moraalia. Tässä hengessä kirjoitti Laatokka -lehden toimittaja varhaisena silminnäkijänä Konttisen vierailusta Uukuniemellä:

Näinä loppiaisen pyhinä oli tänne Härkälän kylään saapunut uusi ”profeetta” Jaakkimasta.

Olipa se outo näky, koska hän voimakkaasti saarnasi maatessaan eli ollessaan horrostilassa ja sanoi hänelle siinä tilassa näytettävän sanankuulijain suuret syntitaakat. Se saarnaaja on

¹ MMA, Sortavalan tuomiokunta, Uukuniemen käräjäkunnan perukirjat 1916-1924: Helena Konttisen perukirja 1916.

naishenkilö, jonkun työmiehen vaimo, joka on ottanut tämän viran joukkoaan elättämään ja vielä puolet muitakin joutomiehiä, joten seurueeseen kuuluu noin 20 henkeä Jaakkimasta. Yhtyä siihen sopii jokaisen, kun vaan käypi uskomaan; joukko täältäkin lisääntyi niin suureksi että on mahdotonta enään ottaa yhteen taloon vastaan. Härkälän kylästä lähti koko kylän väestö sen mukana, jos vaan suinkin jouti, kotoaskareista huolimatta, joten eläimet ovat saaneet olla syömättä päiväkaudet. Nyt on joukkue muuttanut Matrin kylään, jossa tätä ihmeellistä saarnaa on käynyt kuulemassa ja näkemässä koko pitäjän rahvas, joten minäkin muiden mukana kävin ja luulen tulleeni siihen huomioon, että siinä saarnaajassa on joku tauti jota ei voi ymmärtää muut kuin lääkärit.” (Laatokka 16.1.1906).

Helena Konttinen saikin osakseen toimittajan peräänkuuluttamaa vallanpitäjien huomiota. Uukuniemen kirkkoherra säätyvaltiopäivillä papistoa edustanut lääninrovasti Alexander Gustaf Walle (1843–1910) vastusti ankarasti kaikkea vapaata saarnatoimintaa rovastikunnassaan. Aikalaiset näkivät itsevaltaisen Wallen suurimpana hurmoksellisuuden vastustajana. Kuvaavaa oli, että vapaan kansalaistoiminnan viriäminen Uukuniemellä kuumensi itsevaltaisen kirkkoherran ja seurakuntalaisten välejä siinä määrin, että omin päin kokoontunut kansalaiskokous päätyi esittämään kirkkoherran erottamista virastaan luottamuspuolan takia (Jaakkiman Sanomat 5.1.1906).

Vallanpitäjät jatkoivat yhteiskunnallisen kriisin keskellä tavallisen kansan valvontaa ja paimentamista. Helena Konttisen saarnatautia tutkimaan hälytettiin aikansa tunnetuin psykiatri, professori Christian Sibelius Helsingistä. Hän tutki horrossaarnaajan, mutta ei löytänyt hänestä elimellistä vikaa. Unisaarnaamisen hän luokitteli sairaudeksi. Monet kannattajat sitä vastoin luottivat hengellisen äitinsä kehotuksiin ja ennustuksiin epäroimattä. Herätys alkoi koota samanmielisiä Etelä-Karjalassa.

Helena Konttinen toiminnassa yhdistyivät monille ekstaatikoille ominaiset piirteet: horroksessa saarnaaminen, kehotusten jakaminen kuulijoille, näkyjen näkeminen ja parantaminen. Selvännäkijän havainnot kuulijoiden elämästä tehostivat usein pari tuntia kestäneitä saarnoja. Hänen hengelliseen maailmaansa kuuluivat olennaisesti unet. Unet toimivat neuvojen ja viestien välityskanavana ja lohdutuksena ainakin profeettanaisen lähimmille seuraajille. Konttinen saattoi kertoa esimerkiksi unessa tapaamastaan äskettäin poisnukkuneesta ihmisestä ja hänen lähettämästään viestistä. Viestien ja unien olennaista sisältöä olivat ihmisten hengellisen heräämisen välttämättömyys ja apokalyptiikka.²

Helena Konttinen nousi pian hengellisen auktoriteetin asemaan paikallisesti ja häntä tultiin kuulemaan yli säätyrajojen. Poikkeuksellista hurmoksellisessa toiminnassa oli sen pitkäkestoisuus. Helena Konttinen ehti saarnata hieman yli kymmenen vuotta. Herätyksen jatkon kannalta oli merkittävää, että toiminta institutionaalistui tiettyihin muotoihin.

Horrossaarnaajien kutsumukseen liittyvä kärsimys sai Helena Konttisella muotonsa elokuun ”vaihetuspäivinä”, jolloin hän teki ankaraa tiliä vuoden aikana tekemistään laiminlyönneistä ja salaisista synneistä. Hän sai horrostilassa ohjeet pakkomielteeseen omaiseen itseruoskintaan, joka merkitsi sekä ulkoisia rangaistuksia että fyysisiä vaivoja. Tilipäivät merkitsivät herätyksen vuotuisen keskeisen juhlainstituution syntyä. Jaakkiman Sanomat kertoi varhaisista vuoden 1906 tilipäivistä:

Helena Konttinen, tuo unissaan saarnaaja, vietti saarnaus-vuosijuhlaansa viime viikon keskiviikkona. Tilaisuuteen oli saapunut monta sataa henkeä läsnäolollaan kunnioittamaan merkkipäivää ja kuulemaan mitä määräyksiä saarnaajalle nyt annetaan. (Jaakkiman Sanomat 34/24.8.1906)

Jumalallisia kehotuksia seuranneen Helena Konttisen vaikutus levisi parantuneiden liikenneyhteyksien ja nopeutuneen tiedonvälityksen ansiosta. Karjalan rata Viipurista Sortavalan kautta Joensuuhun oli valmistunut vuonna 1894. Sekä rautatie että Viipurista Sortavalan menevä maantie kulkivat Jaakkiman

² ALP 2, 28.12.1912.

pitäjän kautta. Merkille pantavaa on, että Helena Konttinen asui vaikutuksensa alussa Jaakkiman aseman lähellä. Hänellä oli hyvät liikenneyhteydet lähiympäristöön. Oli luontevaa, että Sortavalassa ilmestyneet Laatokka ja Raja-Karjala -lehdet mainostivat hänen paikallisella kunnantalolla ja kouluilla järjestettyjä seuroja. Herätys levisi nopeasti Jaakkimaan ja lähipitäjiin, joista muodostui hurmoksellisen herätyksen keskeinen vaikutusalue.

Lehdet kritisoivat ja puolustivat

Useimmat radikalisoituneen työväenliikkeen lehdet suhtautuivat Helena Konttiseen hyvin kriittisesti ja pitivät häntä työväenliikkeen vastustajana ja papiston hännystelijänä. Viipurissa ilmestyneen sosiaalidemokraattisen Työ -lehden toimittaja arvioi Helena Konttista ja hänen toimintansa alkuvuosien läheistä työtoveria jaakkimalaista maallikkosaarnaaja Simo Talikkaa kärkevään sävyyn:

...suurta innostusta ovat Jaakkiman hengelliset viime aikoina osoittaneet. Heillä on kokouksia ja hartaushetkiä aivan joka päivä ja useampina kaksikin. Saarnaajia niissä on käynyt sekä läheltä että kaukaa. ”Ylimmäisenä pappina” on kuitenkin aina muuan pitäjämme perältä kotoisin oleva Talikka -niminen mies, tunnettu vanhastaan hyvistä koiranjuonistaan. Hänen varsinaisena auttajanaan virkatehtävissä on muuan mökkiläisen vaimo, aseman läheltä tunnettu unissasaarnaajana. Hyvin arvaatte, millaista noiden hengellisten hartaus on, kun tietää esimerkiksi, että tuo ennen mainittu unissasaarnaaja ei voi koskaan saarnata, kun on vaan häntä kuulemassa paljon syntisiä eli työväenyhdistyksen jäseniä. Myöskin määräilee hän nuorille tytöille ja pojille kenen kukin saa ottaa aviokumppanikseen. Itse sanoo hän olevansa ”vihitty hengessä” tuon Talikka kanssa entistä miestään eroamaan sanoen, että ellei tästä kohden tottele hengen määräystä niin joutuu loppuiäkseen mykäksi. (Työ 29/17.3.1906).

Kirjoitus heijastaa voimakasta kirkon vastaista henkeä. Helena Konttinen oli henkien taistossa väärällä puolella ja kirjoittaja mustamaalasi hänet lehden lukijoille.

Turussa ilmestyneeseen Suomen Kristillisen Työväen Liiton Tähti -lehteen kirjoittanut silminnäkijä kirjoitti sitä vastoin Helena Konttisen ihailijana hänen merkityksestään aivan toisenlaisessa sävyssä:

Hänen selityksensä on hyvin henkevää, voimallista, ihmissieluja ravitsevaa, puoleensa vetävää. Sen tähden on hänellä aina paljon kuulijoita ja myöskin vaatijita, niin että hän saisi aina olla matkalla yöt ja päivät, eikä saisi sittenkään käyneeksi edes puolissakaan paikoista, joihin häntä on pyydetty selittämään, eli niin kuin täällä sanotaan seuroja pitämään. Hän on käynyt paitsi omassa pitäjässään myöskin naapuripitäjissä, täälläkin Sortavalassa on hän käynyt kahdeksan kertaa ja kaksi kertaa Sortavalan kaupungissa. Aina hänellä on ollut paljon kuulijoita, muun muassa meidän papisto, jotka on hyvin suosiollisia ja kehoittavat ihmisiä käymään kuulemassa häntä ja asettumaan vakavina sanan ympärille, että sana saisi tehdä jonkun muutoksen heidän elämässään. Selitys alkaa virrellä ja sitten polvistutaan rukoukseen. Rukous on pitkä, mutta se on nöyrää puhelua Jumalan kanssa, jossa lähestytään Jumalaa niin kuin lapsi lähestyy isäänsä, ei vaatijana vaan nöyränä, armosta anojana. Saarna kestää noin kahden tunnin ajan ja päättyy rukouksella. Jaakkiman ja Uukuniemen papisto ovat käyneet kuulemassa häntä ja tunnustavat hänen selityksensä oikeaksi, paitsi Uukuniemen rovasti Wallea, joka mielestään panisi tukkeen suuhun kaikille maallikkosaarnaajille. (Tähti 3/11.1.1908).

Herättäjän vaikutus ei pysähtynyt

Helena Konttisen jälkimainingit olivat sekä kivuliaita että herätyksen identiteettiä säilyttäviä ja vahvistavia. Hurmosinnossa monet odottivat jaakkimalaisesta unissasaarnaaja Anna Kormanosta (1881–1954) Helena Konttisen manttelin perijää, mutta hänen toteutumattomat ennustuksensa johtivat herätyksen sisällä hajaannukseen, vahvaan itsekritiikkiin ja eroon hurmoksellisuudesta 1920-luvun alussa. Kormano ennusti muun muassa orpokodinjohtaja Hoikan kuolemaa. Epäonnistumista edusti myös omintakeisen sairaskodin perustaminen Uukuniemelle vuosina 1921–1922. Sairaiden parantaminen Konttiselta opitulla luonnonlääkinnällä ja rukouksella kaatui alkuvaiheessa henkilöristiriitihin ja taloudellisiin vaikeuksiin.

Helena Konttisesta kirjoitetut kirjat tekivät häntä myöhemmin laajemmin tunnetuksi ja levittivät hänen sanomaansa. Jaakkimassa herätyksen alkuvaiheessa pappina vaikuttanut Karl Kristfrid Sarlin (1871–1957) tulkitsi, että aikansa hurmoksellisten naisten sanoma oli otettava vakavasti, koska maailman loppu ja Kristuksen paluu olivat lähellä. Siksi Helena Konttisen profetiat oli saatava kaiken kansan tietoisuuteen. Sarlin vieraili Konttisen seuroissa ja kirjasi ylös hänen horrossaarnojaan pikakirjoituksella. Myöhemmin hän tarkensi tietoja haastatteleamalla Konttista. *Eräs meidän ajan profeetta* -kirja ilmestyi horrossaarnaajan kuoltua kolmessa osassa: ensimmäinen osa vuoden 1916 lopussa, toinen osa vuonna 1917 ja kolmas osa vuonna 1919. Ensimmäinen kaikki osat sisältänyt kokoomateos ilmestyi ruotsiksi 1920 (*En profetissa i våra dagar*) ja suomeksi 1921. Sarlin säilytti saamastaan kritiikistä huolimatta profeettakirjan tekstin lähes muuttumattomana uusien painosten ilmestyessä, koska kunnioitti syvästi Helena Konttisen alkuperäistä sanomaa. Pastori Paavo Kiuru (1907–1985) popularisoi Konttisen sanoman vuonna 1946 kirjoittamalla hänestä elämäkertaromaanin *Karjalan naisprofeetta*. Kiurun kirja vahvisti herätyksen identiteettiä hävityn sodan ankarissa jälkimainingeissa ja lisäsi kiinnostusta juuri Saaren kirkolle siirtynyttä orpokotijuhlainstituutiota ja laajempaa profeettakirjaa kohtaan. Pastori Veikko Suutarinen teki profeettakirjasta olennaisesti lyhennetyn version 1960-luvun alussa niin kutsutun Oulun profetian herkistämässä ilmapiirissä. Hän poisti kirjasta kaiken mielestään hengellisesti epäraitina pitämänsä aineksen, mutta kirja oli tämän jälkeen varjo alkuperäisestä. Lyhennetty kirja ei saanut kaikkien vakaumuksetonta hyväksyntää. Kirjasta painettiin muutaman vuoden kuluttua taas laajana painoksena.

Helena Konttinen vaikutti horrossaarnojensa ja tilipäiviensä ohella kolmannellakin merkittäväällä tavalla hänen ympärilleen syntyneen herätyksen tulevaisuuteen ja identiteetin rakentumiseen. Hänen heränneet säätyläistäustaiset ystävänsä olivat perustaneet vuonna 1911 ajalle tyypillisessä sisälähetysinnossa pienen perhekodin orvoille Helsingin Malmille. Orpokodin paikka ei vakiintunut. Helena Konttisen kautta parantunut ja herännyt, hänen lähipiiriinsä kuulunut viipurilainen kellosepän poika Väinö Hoikka (1886–1938) kysyi hengellisen äitinsä neuvoa orpokodin paikaksi. Helena Konttisen horrossaarnan jälkeen pidetyssä neuvonpidossa eri vaihtoehtoista valikoitui Uukuniemen Parikanniemi, tila, jonka Hoikan perhe oli ostanut Konttisen perheeltä. Lapset hoitajineen siirtyivät Uukuniemelle vuonna 1915. Kun Hoikan sisko Aura Lång (1887–1947), myöhemmin Latvus, liittyi kodin henkilökuntaan, perusta yhden perheen suurelle vaikutukselle uukuniemeläisyyden historiassa oli laskettu.

Parikanniemen orpokodin toiminta perustui Englannista Suomeen kantautuneille sisälähetystyön ideoille. Keskeistä oli toimiminen uskonlähetyksen hengessä. Toimintaperiaate tarkoitti pidättäytymistä aktiivisesta varainhankinnasta ja uskoa rukouksen voimaan toiminnan ylläpitämiseksi. Todellisuudessa Parikanniemen orpokodin talous perustui pääasiassa kuntien maksamiin lasten hoitomaksuihin ja lähes olemattomiin henkilökunnan palkkoihin.

Sisälähetysinto johti toisen lastensuojelulaitoksen, Nukarin orpokodin perustamiseen vuonna 1929 Uukuniemen herätyksen keskeisen kannatusalueen ulkopuolelle. Kodin perustivat Konttisen lähipiiriin aikanaan kuuluneet Parikanniemen työntekijät Paavo ja Helena Tolvanen maallikkosaarnaaja Edvard Lähdeniemen tuella hänen kotitaloonsa Nurmijärven Nukarille. Hekin kokivat jatkavansa Helena Konttisen perintöä. Orpokoti toimi vuoteen 1947 saakka. Toisen maailmansodan alueluovutusten jälkeen Parikanniemen Orpokodin toiminta jatkui Ristiinassa vuonna 1949. Diakonisen sisälähetetyksen uusi avaus oli vanhainkodin perustaminen Heinolan maalaiskuntaan vuonna 1952.

Herätyksen sisälähetystyö itsenäistyi vuodesta 1950 alkaen, kun Edvard Lähdeniemi erosi Suomen Lähetysseuran vapaaehtoisen maallikkosaarnaajan tehtävästä opillisten erimielisyyksien takia. Lähdeniemi palveli viimeiset vuodet saarnaajana ennen muuta uudelleen toimintansa aloittanutta orpokotia.

Uukuniemeläisyys muotoutuu

Hurmoksellisella herätyksellä ei ollut Helena Konttisen vaikutusaikana vakiintunutta nimeä. Pohjois-Karjalassa Polvijärvellä liikettä kutsuttiin ”Helena Konttis-liikkeeksi” (Kertomus Suomen evankelisluterilaisen kirkon tilasta vuosina 1918–1922). 1930-luvun lähteissä herätyksestä käytetään nimityksiä ”Karjalan herätys”, ”Uukuniemeläinen herätys”, ”uukuniemeläinen herätysliike” ja ”uukuniemeläisyys”. Orpokoti ja siellä

järjestetyt olokuun tilipäivät ja muut hengelliset juhlat vakiinnuttivat herätyksen nimeen kotipaikan Uukuniemen.

Herätysliikkeille tunnusomainen organisoituminen jäi Uukuniemen herätyksen piirissä vähäiseksi. Herätyksen vaikuttajilla oli vahvat siteet Suomen Lähetysseuraan ja sitä kautta 1900-luvun alun evankelioivaan lähetysherätykseen, Etelä-Karjalassa vireisiin Nuorten Kristillisiin Yhdistyksiin ja vuonna 1929 syntyneeseen Jaakkiman kristilliseen kansanopistoon. Tärkeimmällä naisvaikuttajalla Aura Latvuksella oli kiinteät yhteydet NNKY-liikkeeseen. Kaikki mainitut yhteydet palvelivat evankelioivaa herätystyötä ja lähetyksien purkautumista herätyksen piirissä. Allianssihenkinen, kaikkien kristittyjen yhteyttä korostava, herätyskristillisuus yhdisti uukuniemeläisyyden omakseen kokeneita. Kuvaavaa oli, että merkittävä maallikkosaarnaaja Helena Konttisen kautta herännyt maanviljelijä Edvard Lähdeniemi (1883–1964) toimi Suomen Lähetysseuran vapaaehtoisena seurapuhujana ja varainkerääjänä eri puolilla Suomea. Hän toimi aktiivisesti myös NKY-liikkeessä ja vuonna 1939 syntyneessä Evankelioimisliikkeessä, jonka perustaja oli Suomen Lähetysseurasta eronnut Kiinan lähetti Kalle Korhonen. Lähdeniemi liittoutui niiden kanssa, joita ajoi eteenpäin lähetyksen ja evankelioimisintoa yli yhdistysrajojen.

Yhteistyö samanhenkisten kanssa oli luontevaa, mutta se ei edesauttanut Uukuniemen herätyksen oman identiteetin rakentumista ja terävöitymistä. Ennen toista maailmansotaa lähes olemattomaksi jäänyt yhdistystoiminta ei sekään rakentanut herätykselle identiteettiä. Vuonna 1917 perustettu Parikanniemen orpokodin kannatusyhdistys samoin kun sen perillinen vuonna 1939 perustettu Parikanniemen orpokotiyhdistys olivat vain muutamien jäseniän muodollisia yhdistyksiä. Jäsenhankintaa ei pidetty toiminnan kannalta tarpeellisenä. Jäsenten hankintaan kiinnitettiin huomiota vasta 1960-luvun alussa evankelioimisliikkeiden jäsenyessä uudelleen. Kun 1900-luvun alun lastensuojelutyölle tunnusomainen vapaasta kansalaistoiminnasta virinnyt vähäosaisten auttaminen tässä tapauksessa lasten auttaminen yhdistyi Helena Konttisen ympärille vähitellen syntyneeseen evankelioimisperinteeseen kirjoitettiin ja tilipäivineen, syntyi omaleimainen uukuniemeläisyys.

Uukuniemen herätyksen tulkinta

Kaikkien herätysten ja herätysliikkeiden historian tulkinta perustuu lähteisiin ja niiden kriittiseen analyysiin. Historian tutkija sitoo kohteensa aikahistoriaan. Lähteiden valolla Uukuniemen herätystä ei olisi syntynyt ilman Helena Konttisen vaikutusta.

Helena Konttinen sai hengellisyyteensä vaikutteita monesta eri suunnasta. Lapsuudessaan ja nuoruudessaan hän sai vaikutteita vanhoista pietistisistä herätysliikkeistä. Hän muistelee Eräs meidän ajan profeetta kirjassa, että hän kävi nuorena tyttönä lestadiolaisten seuroissa. Omissa seuroissaan hän noudatti ainakin Sortavalan renqvistiläisiltä periytyvää polvirukousperinnettä. Ankarissa parannussaarnoissa oli renqvistiläinen poljento. Renqvistiläisestä perinteestä hänet erotti kuitenkin hurmoksellisuus, jota renqvistiläiset vastustivat oppi-isänsä Henrik Renqvistin tavoin. Saarnatoimensa alussa Helena Konttisella oli kosketuksia Itä-Suomeen levinneisiin vapaisiin kristillisiin suuntiin, vapaakirkollisuuteen, helluntalaisuuteen, pelastusarmeijaan ja metodisteihin. Vapaan kansalaisyhteiskunnan syntyessä hän oli ilmeisen avoin uusille vaikutteille, mutta tarkkaili ekstaatikon silmin, mikä oli oikeaa ja väärää hengellisyyttä.

On mahdollista, että ekstaatikon näkemykset muuttuivat varsin pitkän saarnatoimen aikana. Matkalta Nurmijärvelle on säilynyt vanha valokuva, jossa Helena Konttinen istuu kannattajineen pelastusarmeijan pukuun sonnustautuneen tuntemattoman naisen kanssa maanviljelijä Edvard Lähdeniemen pihassa. Ei ole tiedossa, miten tuntematon nainen päätyi samaan kuvaan Helena Konttisen kanssa. Oliiko hän vain satunnainen vierailija Helena Konttisen seuroissa vai tekikö hän yhteistyötä horrossaarnaajan kanssa? Kuva kertoo siitä, että Helena Konttinen ei ollut irrallaan 1900-luvun alun voimakkaasta eriuskolaisliikkeiden noususta. Hän seurusteli monenlaisia näkemyksiä edustavien kanssa ja otti kantaa varsin rohkeasti. Vaikka valokuvasta voisi päätellä, että Helena Konttinen ei kartellut pelastusarmeijalaisia, K.K.Sarlin on tallentanut profeettakirjaan toisenlaista tietoa. Näiden tietojen mukaan Helena Konttinen arvosteli jyrkästi pelastusarmeijalaisia heidän hengellisyydestään. On mahdollista, että hänen näkemyksensä muuttuivat hurmoksen villin alkuvaiheen jälkeen, kun hän liittyi selvemmin alueen vanhaan herätysperinteeseen, jonka

edustajia olivat maallikkosaarnaajat maanviljelijät Olli Hälvä ja Paavo Sihvonen. On syytä muistaa, että profeettakirjassa näkyy toimittajan työ eikä se edusta ajallisesti Konttisen varhaisinta vaikutusaikaa.

Pastori Veikko Suutarinen tulkitsi vuoden 1938 yliopistollisessa opinnäytteessään ensimmäisen kerran, että Uukuniemen herätys alkoi vuonna 1886 liki 20 vuotta ennen Helena Konttisen aikaa edellä mainittujen saarnaajien herätyskokemuksista. Hän syventeli tulkintaansa vuonna 1943 rintamakorsussa valmistuneessa pastoraaliryössään. Suutarinen päätteli herätyksen alkua Hälvän ja Sihvosen muistitietoon tukeutuen. Molemmat maallikkosaarnaajat olivat kirjoittaneet muistelmakirjoituksen vuonna 1935, liki 50 vuotta myöhemmin ikääntyneinä miehinä.³

Pastoraaliryöhön on tallentunut Paavo Sihvosen pitkäkö muistelu omista hengellisistä kokemuksista lapsuudesta lähtien. Yhtäältä Sihvonen kuvaa ajallisesti tarkemmin määrittelemätöntä synkkää kesää, jolloin hänellä oli erityinen herätyskokemus, josta hän kertoi naapurillekin. Toisaalta hän kertoo erityisestä heräämisen kesästä, jolloin hän oli vierailut muutamien muiden kanssa Uukuniemeä lähellä olevan Kesälahden kirkossa pappi August Nopasta kuulemassa. Papin saarnat olivat synnyttäneet pienimuotoista herätystä Uukuniemeltä tulleissa kuulijoissa. Sihvonen muisteli, että Hälvä oli silloin aloittanut julkisen saarnaamisen.⁴ Kiistämättä muistelijan hengellisiä kokemuksia kirjoitus ei anna yksiselitteistä kuvaa kirjoittajan hengellisestä herätyksen ajankohdasta. Yksittäisiä kokemuksia on ollut niin hänellä kuin muilla mutta niistä ei pidä tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä kokonaisen herätyksen synnystä.

Suutarinen kirjoittama arvio Sihvosen muistelukirjoituksesta on ristiriitaisia ajatuksia herättävä, sillä se paljastaa, ettei hän taida oikein itsekään uskoa omaan tulkintaansa:

Olemme kirjoitelman ottaneet tähän siksi, että siinä esitetty herätystaistelu on mielestämme jotain sellaista, joka tekee siitä uukuniemeläisen herätyksen suhteellisen itsenäisyyden peruskirjan. Siihen ulottuvat historialliset johtolangat ovat käsityksemme mukaan hauraat sen alkuvoimaisuuden rinnalla, joka siitä ilmenee. Kirjoitusajasta johtuen sitä tietysti värittää kirjoittajan myöhemmin saama uskonkokemus, mutta vailla kaikkea opillista hahmoittelua sen kuitenkin voi sanoa olevan. On huomattava, ettemme tässä yhteydessä kiellä uukuniemeläisen herätyksen historiallisten juurien olemassaoloa, vaan tahdomme korostaa sen yllätyksellistä ilmaantumista.⁵

Historialliset johtolangat olivat kirjaimellisesti olemattomat eikä Suutarinen löytänyt herätyksen alkukertomukselle mitään kirjallista lähdeä. Epämääräinen herätyksen alkuvoima ja yllätyksellinen ilmaantuminen riitti hänelle kuitenkin perusteluksi rakentaa herätyksen alkukertomus. Suutarinen ei näe oman ajattelunsa epäloogisuutta vaan hirttäytyy omiin huteriin oletuksiinsa. Hän luo ensin oletuksen siitä, mitä on tapahtunut ilman kunnon lähteitä ja rupeaa sitten rakentamaan kriittistä tarkastelua kestättömiä perusteluja.

Parikanniemen orpokodin johtajana sodan melskeissä toimineen Suutarisen tulkinnasta muodostui vähitellen Uukuniemen herätyksen moneen kertaan toistettu identiteettiä rakentanut alkukertomus. Todistettavasti Suutarinen kertoi tulkintansa uukuniemeläisyyden historiasta ensimmäisen kerran tilipäiville Saarelle kokoontuneelle juhlaväelle heti toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1946. Sodan hajalleen heittämien oli tärkeä kuulla, mistä me tulemme. Parikanniemen orpokotiyhdistyksen johtokuntaan sodan jälkeen kuulunut Suutarinen esitteli näkemyksensä myöhemmin Teologia ja kirkko -lehdessä vuonna 1955. Suuri yleisö tuli tuntemaan tulkinnan seuraavana vuonna, kun Suutarinen kirjoitti pienen kirjasen *Uukuniemeläinen lammashuone*. Evankelista ja kirjailija Erkki Leminen (1922–1992), joka myöhemmin rakensi herätyksen itseymmärrystä monilla kirjoillaan herätyksen vaikuttajista, toisti Suutarisen tulkinnan. Myöhemmät

³ Suutarinen 1938, 7-11; Suutarinen 1943, 10-15, 20.

⁴ Suutarinen 1943, 11-13, 20-21.

⁵ Suutarinen 1943, 13.

teologisten opinnäytteiden tekijät, allekirjoittanut mukaan lukien, eivät asettaneet Suutarisen tulkintaa kyseenalaiseksi.

Helena Konttisen ilmestymisellä historian näyttämölle Jaakkimassa ei ole suoraa syy seuraussuhdetta Uukuniemen seurakunnan vanhaan herätysperinteeseen, jota mainitut Olli Hälvä ja Paavo Sihvonen edustivat. Helena Konttinen ei toimintansa alussa edes tuntenut mainittuja saarnaajia. Hän muutti takaisin Uukuniemelle vuonna 1907. Näyttää hyvin ilmeiseltä, että Suutarinen siirsi 1930-luvun herätysliiketutkimukselle tunnusomaisen herätysliikkeiden suurmiehiä painottavan näkökulman uukuniemeläisyyden tulkintaan. Kun Veikko Suutarinen tutustui uukuniemeläisyyteen ensimmäisen kerran 1930-luvun puolivälissä, Hälvä ja Sihvonen olivat Uukuniemen herätyksen vanhoja ja arvostettuja maallikkosaarnaajia. Suutarinen tulkitsi, että herätyksen alku oli mainittujen maallikkosaarnaajien nuoruuden herätyskokemuksissa 1880-luvun puolivälissä. Vaikka Hälvä ja Sihvonen liittoutuivat Helena Konttisen kanssa herätyksen alun jälkeen, ei tämä anna aiheutta tulkita, että Uukuniemen herätys olisi alkanutkin heidän heräämiskokemuksestaan jo 20 vuotta aikaisemmin. Todellisuudessa Helena Konttista edeltäneet pienimuotoiset paikalliset herätykset eivät olleet itsenäinen ja vahva kansanliike, puhumattakaan herätysliikkeestä, joka olisi tallentunut historian lähteisiin. Sitä vastoin lestadiolaisuus levisi tuohon aikaan voimalla Uukuniemelle ja lähipitäjiin ja herätti vastakaikua ainakin Olli Hälvässä. Omaleimainen sisälähetysinnon virittäjä herätys alkoi vasta Helena Konttisen hurmuksesta yhteiskunnallisen ja kirkollisen käymistilan keskellä.

Kirjoittaja on Helsingin Paavalin seurakunnan kappalainen Juha Valkeapää, joka valmistelee väitöskirjaa Uukuniemen herätyksestä Helsingin yliopistossa.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Mikkelin maakunta-arkisto, Mikkelä

Sortavalan tuomiokunta, Uukuniemen käräjäkunnan perukirjat 1916-1924: Helena Konttisen perukirja 1916.

Kansallisarkisto, Helsinki

Suomen lähetysseuran arkisto: Mieslähetysskoulun pyrkineiltä saapuneet hakemukset 1919, 1925–1926; Lähetysjohtajalle kotimaasta saapuneet kirjeet 1934–1953.

Parikanniemisäätiön arkisto

Parikanniemen orpokodin kannatusyhdistyksen säännöt 1917.

Kauppakirja 30.8.1907, perintötila n:o 7

Parikanniemen orpokodin painamattomat vuosikertomukset 1920–1922, 1929

Väinö Hoikan päiväkirjat 1907–1915

Väinö Hoikan päiväkirjat 1916–1938

Jaakkiman kristillisen kansanopiston arkisto, Ruokolahti

Etelä-Karjalan kristillisen kansanopiston kannatusyhdistyksen vuosikertomukset 1924-1928

Etelä-Karjalan kristillisen kansanopiston kannatusyhdistyksen jäsenluettelo

Johtokunnan ja kannatusyhdistyksen pöytäkirjat 1919-1930

Jaakkiman kristillisen kansanopiston kannatusyhdistyksen pöytäkirjat 1930-1939

Parikkalan kunnanarkisto

Uukuniemi: Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1881–1902

Sisko Pörstin yksityisarkisto, Helsinki

Aura Långin (Latvus) päiväkirjat 1905–1946 (ALP)

Jukka-Pekka Suutarisen yksityisarkisto, Jyväskylä

Veikko Suutarisen tutkimuskirjeenvaihto 1943–1944

Sanomalehdet ja aikakauslehdet

Jaakkiman Sanomat 1906, 1907–1912

Kotimaa 1908, 1909

Laatokka 1906, 1908, 1909

Rajavahti 1907

Raja-Karjala 1908, 1909

Tähti 1908

Työmies 1908

Teologia ja kirkko 1955: Veikko Suutarinen, Uukuniemeläisen herätyksen esittelyä.

Painetut lähteet

Jaakkiman kristillisen kansanopiston vuosikertomukset 1929-1939

Parikanniemen orpokodin vuosikertomukset 1916–1919, 1928, 1930–1939, 1941–1943

1923: Kertomus Suomen evankelisluterilaisen kirkon tilasta vuosina 1918–1922

1986: Erkki Leminen, Jumalan virta on vettä täynnä, uukuniemeläisen herätysliikkeen vaiheita

100 vuoden ajalta

1946: Paavo Kiuru, Karjalan naisprofeetta Helena Konttinen, elämäkerta-romaani.

1947: K.K. Sarlin, Eräs meidän ajan profeetta, elämäkerta ja opetuksia, valoksi ja uskon vahvistukseksi kaidan tien vaeltajille muistiin kirjoitettu.

1961: Herra on lähellä, Eräs meidän ajan profeetta, Helena Konttisen elämä, toiminta ja julistus, Uskon vahvistukseksi kaidan tien vaeltajille muistiin kirjoittanut K.K. Sarlin. 9. uudistettu painos.

1956: Veikko Suutarinen, Uukuniemeläinen ”Lammashuone”, Uukuniemeläisen herätysliikkeen vaiheita Uukuniemen Orpokodin ystäväpiirille kertonut Veikko Suutarinen

1979: Sanan tähti, Eräs meidän ajan profeetta, Anna Kormana.

Kirjallisuus

- 1921: Aarni Voipio, Unissasaarnaaminen sielullisena ilmiönä.
- 1922: Aarni Voipio, Unissasaarnaaminen uskonnollisena ilmiönä.
- 1927: Aarni Voipio, Profeettoja ja valheprofeettoja.
- 1938: Veikko Suutarinen, Uukuniemeläisestä herätysliikkeestä. Kirkkohistorian laudaturtyö.
- 1943: Veikko Suutarinen, Uukuniemeläinen herätys v.v. 1886–1939, Pastoraaliväitöskirja.
- 1967: Kalervo Rantalainen, Uukuniemeläinen herätysliike vuosina 1886–1946, Pastoraaliväitöskirja.
- 1968: Lauri Jaakkola, Uukuniemeläisen herätysliikkeen sisälähetystyö 1910–1944, Pro-gradu tutkielma.
- 1970: Juhani Pörsti, Kirkko ja herätysliikkeet Kurkijoen rovastikunnassa ja Uukuniemellä 1870–1904, Kirkkohistorian laudaturtyö.
- 1990: Juha Valkeapää, Saaren orpokotijuhlat ja uukuniemeläisen herätysliikkeen organisatoris-kirkollinen kehitys Itä-Suomessa vuosina 1946-1967.
- 1998: Joonas Pörsti, Horrossaarnaajan rooli, Helena Konttinen uuden ajan protestanttisen ekstaasiperinteen kantajana, Pro gradu-tutkielma yleisessä historiassa.
- 1999: Irma Sulkunen, Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla.
- 2005: Irma Sulkunen, Helena Konttinen (1871-1916), Suomen Kansallisbiografia.
- 2004: Mauri Kinnunen, Herätysliike kahden kulttuurin rajalla, Lestadiolaisuus Karjalassa 1870–1939
- 2005: Ilkka Huhta ja Mikko Malkavaara, Suomen Kirkon Sisälähetysseuran historia, vuodet 1940–2004.
- 2005: Ilkka Huhta, Sisälähetys, diakonia ja kirkon yhteiskunnallinen asema, Diakonian tutkimus 2005.
- 2006: Pekka Lund, Kuilun reunalla, Suomen Lähetysseura Kiinassa 1926–1929.